

Ezt az írást már-már önnön paródiájává teszi, hogy Lukács a „*kommunista szombatok*”-ban véli meglátni a bizonyítékot, hogy a szovjetországi párt nem csupán hatalmi intézmény, hanem egyszersmind tagjainak erkölcsi mozgalma is.

81. ROSA LUXEMBURG, A MARXISTA. TÖRTÉNELEM, 263. (Berényi Gábor fordítása.) Először 1921-ben jelent meg, majd kibővítvé és átdolgozva bekerült az 1923-as GESCHICHTE UND KLASSENBEWUSSTSEIN-be.

82. OPPORTUNIZMUS ÉS PUCCSIZMUS. TÖRTÉNELEM, 136. (Berényi Gábor fordítása.)

83. A PROLETÁRÖNTUDAT FÁZISAI. FORRADALOMBAN, 123., 122.

84. AZ ERKÖLCS SZEREPE, 188. sk.

85. KORVIN OTTÓ. TÖRTÉNELEM, 66.

86. BOLSEVIZMUS, 40.

87. A PROLETÁREGYSÉG HELYREÁLLÍTÁSÁNAK ELMÉLETI JELENTŐSÉGE. FORRADALOMBAN, 103.

88. A KOMMUNISTA, 121.

89. ÖNKRITIKA. TÖRTÉNELEM, 59. skk.

90. IFJÚKORI MŰVEK, 493.

91. Lásd Lukács György: A POLGÁRI FILOZÓFIA VÁLSÁGA. Hungária, 1949. 174., 196.

92. A DEMOKRATIZÁLÓDÁS JELENE ÉS JÖVŐJE (1968). Magvető, 1988.

93. Idézi Vajda Mihály: A KÜLÖNBSÉG. *Holmi* 15 (2003). 819–823. (819.)

Lengyel András

A FORRADALMAK „FURCSA PÁROSA”

Móra Ferenc és Zadravetz István*

1

Hihető-e avagy sem, tény: Móra Ferenc forradalmak alatti szereplése több lényeges ponton is érintkezett az alsóvárosi ferences házfőnök, Zadravetz István akkori ténykedéseivel, s ez az egykori eseményekre messzemenően kihatott, Móra megítélését pedig utóbb is jelentősen befolyásolta. Hogy találkozásaiknak következménye lett, persze nem is csoda: a két forradalom szegedi közéletének 1918–19-ben egyik vezéregyénisége, „kívülről” is látható személyisége Móra volt, az ellenforradalmi szervezkedések egyik kezdeményezője, „szürke eminenciása” pedig Pater Zadravetz, aki utóbb a „nemzeti hadsereg” toborzópapja, Horthy tábori püspöke lett. Ám amennyire bizonyos utólag, hogy ellenkező pólusokon állottak, annyira kérdéses, hogy e két életút 1918–19-ben mikor, hol s miben találkozott, s e találkozások valódi természete miként írható le.

2

1918–19-ben Móra is, Zadravetz is a nyilvánosság előtt mozgó, köztisztviségeket betöltő személyiség volt Szegeden. Móra a Somogyi-könyvtár és Városi Múzeum igazgatójaként, mindenekelőtt pedig a *Szegedi Napló* főszerkesztőjeként „mindenki” számára látható volt, Zadravetz pedig ferences házfőnökként, egy nagy hagyományú szegedi egyházi funkció betöltőjeként széles körben hitéleti autoritásnak számított. Valószínű

* Zadravetz István nevét – a forrásokhoz igazodva – többféle írásmód szerint adom.

tehát, hogy már személyes megismerkedésük előtt, „hivatalból” tudtak egymásról. A szerkesztő számon tartotta a házfőnököt, a házfőnök már csak gyakorlati megfontolásból is figyelt a város legfőbb véleményalakító újságírójára.

Hogy mikor és hol találkoztak először, nem tudjuk. De az bizonyos, hogy legkésőbb 1917 tavaszán, Tömörkény István temetésekor már ismerték egymást. Tömörkény temetésének egyik szervezője ugyanis Móra volt, a kultúrpalotában fölgravatalozott Tömörkény egyházi búcsúztatójának egyik, Várhelyi József prépost-plébánosnak segédkező közreműködője pedig Zadravetz István. Ahogy a *Szegedi Napló* április 26-i előzetese beharangozta: Várhelyi József „végzi délután 4 órakor a kultúrpalotából a temetési szertartást. A nagy író [ti. Tömörkény] megtiszteltetését jelenti, hogy Szeged plébánosai asszisztálnak a város első papjának: Galler Kristóf pápai kamarás, tanítóképző intézeti igazgatón kívül Zadravetz István alsóvárosi ferencrendi házfőnök, Tatarek Béla minoritarendi adminisztrátor és Breisach Béla rókusi plébános”. Április 26-án tehát, amikor Tömörkénynek a kultúrpalotából a belvárosi temetőig vivő utolsó útjára sor került, Mórának és Zadravetznek találkozni kellett. Hogy ekkor sor került-e közöttük hosszabb eszmecsere-re, immár nem állapítható meg. A személyes ismeretség azonban, ha addig nem volt, most mindenképpen megtörtént.

3

Ennek a személyes ismeretségnek a Tanácsköztársaság kikiáltását követően, az ellenforradalmi szervezkedések megindulásakor, 1919. március második felétől lett jelentősége.

A szegedi közélet, ismeretes, ekkor meglehetősen sajátos képet mutatott (vö. Tonelli, 1923; Vajda, 1962; Péter, 1965). Szeged egyre jobban elszigetelődött az ország többi részétől; a városban megszálló katonai erőként, a fejleményeket részben ellenőrizve, részben alakítva jelentős létszámú francia katona állomásozott. Maga a társadalom azonban az összeomlás utáni állapotban, öntörvényei szerint forrongott, s részben a saját benső logikáját követve, részben a budapesti eseményekhez igazodva képlékeny, sőt kaotikus állapotokat mutatott. Hivatalosan az országban proletárdiktatúra, azaz Tanácsköztársaság volt, zajlott a központi rendeletgyártás, maga a mozgásba jött helyi társadalom azonban mindeközben nagyfokú egyensúlytalanságban élt. A valódi változásokat akaró „utópisták” s a radikalizálódó reformerek szűk csoportja mellett, őket nemritkán túlharsogva, a fölszínre vetődött kalandorok, a különböző érdekű és szocializációjú helyezkedők nagy tömege adta meg a közélet alaphangját és légkörét. Egy ilyen, teljességgel instabil helyzetben ugyanis, érthetően, mindig megnő a vélt s valóságos konjunktúrákhoz igazodók „létfenntartó” aktivitása, s az érdekek, vágyak és félelmek bonyolult dinamikája egyszerre követi és generálja a pillanatnyi konjunktúrákat. Ezt a szociálpszichológiai helyzetet – igaz, már az események után, némileg az új status quo igényeihez idomítva – jól jellemzi a társadalomtudományi iskolázottságú kortárs, Tonelli Sándor: „*A forradalom gőzkörében a tisztánlátás megszűnt. Senki sem tudta, hogy mi törvényes és mi törvénytelen és még inkább senki sem tudta a változó kormányformák állandóságát megítélni. Az önfenntartás ösztöne is parancsolta az alkalmazkodást. [...] Senkisémmel tudta, mit hoz a holnap és nem mert szembehelyezkedni a proletárdiktatúrával, mely néhány nap múlva esetleg bosszút állhat az ellenszegülőkön. Épen azért az összes hivatalok elfogadták és követni igyekeztek a direktóriumnak a rendelkezéseit. Ha külső okok változást nem idéznek elő, Szegeden is ugyanaz következett volna be, mint Budapesten.*” (Tonelli, 1923. 45.)

Ilyenkor az, aki valóban radikális társadalmi változásokat akar, a látszat ellenére nincs könnyű helyzetben. A saját célok követése, a rivális és az ellenérdekű törekvésektől való elhatárolódás s nem utolsósorban az alkalmazható s alkalmazandó módszerek keresése egyidejűleg, egymással összefonódva történik. A lehetséges cselekvés megválasztása különösen nehéz akkor, ha a közélet szereplője – maga is *a nyilvánosság* alakítója, és *megnyilatkozásai a nyilvánosság terében zajlanak*. A politika ugyanis szokványos, „normális” körülmények közt többnyire a félhomály terében működik. Az erős fény – a nyilvánosság – olyasmit is láthatóvá tesz, ami a politika aktorait korlátozza mozgásukban. A forradalmi idők viszont a „normál” politikának kedvező félhomállyal szemben minden fejleményt nagyon is éles és erős, minden kis részletet megvilágító fénybe helyeznek bele. A céltévesztés, de a kisebb hibák és tévedések is fölnagyítódnak, szembeszökővé válnak. S ha fordul a helyzet, egyik napról a másikra „kompromittálják” azt, aki elég botor volt, s látni, hallani engedte megnyilatkozásait.

Móra számára ez a súlyos, „kompromittáló” pillanat MEMENTÓ című cikke megírásával következett be – 1919. március végén.

4

A cikk 1919. április 1-jén jelent meg a *Szegedi Napló*ban, melyet ekkor még Móra szerkesztett (megírása valószínűleg közvetlenül a megjelenés előtt, azaz 31-én délután történt). Mórának ez az írása mindjárt közfigyelmet, sőt botrányt keltett. Ő maga már kilenc nappal később nyilvánosan is magyarázkodni kényszerült miatta, ám így is bűnlajstromára került – máig szólóan (vö. Nyerges, 2004a, 2004b; Révész, 2004). Emiatt indult ellene, még 1919-ben, szabadkőműves fegyelmi vizsgálat, emiatt róttta meg a szegedi ellenforradalom nagy hatalmú krónikása, Kelemen Béla, s emiatt állítja ma is a neoliberais újságíró, Révész Sándor, hogy Móra nem tudott ellenállni egy „*vérgőzös diktatúra, eszme és mozgalom vonzásának*” (Révész, 2004).

A MEMENTÓ kétségkívül bonyolult, többféle nyílt és rejtett jelentést hordozó cikk. Ha egy háromosztatú skálán mérjük meg, hogy e cikk vajon a proletárdiktatúra melletti kiállás-e, proletárdiktatúra-ellenes-e avagy esetleg semleges irányultságú-e – kétségkívül az első lehetőség mellett kell szavazni. S ha arra kérdezzük rá, hogy vajon csakugyan a terror lehetőségét veti-e föl, akkor is azt kell mondanunk, a francia forradalom történetéből hozott példázat, az ellenforradalmár város, Lyon elpusztítása, kétségkívül a terror fölemlgetéseként értelmezhető. A vádlóknak tehát mintha igazuk lenne. Ám az igazi kérdés máshol keresendő s másként teendő föl. A kérdés az, vajon terrorra hív-e föl a MEMENTÓ, avagy csak riogat vele, s célja éppen a lehetőségek között fölmerülő terror megelőzése, elhárítása?

A válasz minderre nem egyszerű. De közelebb jutunk hozzá, ha – különböző „színnű” előítéleteinket félretéve – magát a cikket vesszük szemügyre.

A MEMENTÓ első mondatai mindjárt meglehetősen csalafinták. „*Proletárdiktatúránk első hetén túl vagyunk. Talán sohasem volt a történelemben diktatúra, amely ilyen megalkuvástalanul kemény és mégis istenien emberséges lett volna.*” Majd, hogy állítása kontrasztja még nagyobb legyen, hozzáfűzi: „*A történelem eddig csak véres diktatúrákat ismert.*” Ez a fölütés, valljuk meg, meghökkentő; az „*istenien emberséges*” diktatúra víziója legalábbis furcsa. A jól tájékozott, okos és szinte mindig pragmatikus Móra hogy foghatott ilyen durván mellé? Mondhatnánk persze, hogy március végén még valóban nem

voltak véres fejlemények; a terror – balról s jobbról – csak később nyilvánult meg. Ez az érvelés azonban alighanem csak féligazság lenne – másról van szó. Móra itt nem leír, nem dokumentál, hanem – írása révén – befolyásolni igyekszik az eseményeket. Tézise, afféle lányomnak mondom, menyem is értsen belőle alapon, éppen az „*istenien emberséges*” diktatúra óhaja. Magyarán, azt szeretné elérni, hogy a proletárdiktatúra Szegeden „*istenien emberséges*” legyen, „*a statáriális bíróság töltött fegyvere*” pedig, amely a rendeletek háttérében már ott „*meredezett*”, ne süljön el. Móra ugyanis, mint cikke utalásai egyértelművé teszik, nagyon is számolt a „*véres diktatúra*” lehetőségével. Nemcsak arra utal, hogy „[a] *történelem eddig csak véres diktatúrákat ismert*”, hanem teljes utalásrendszerrel is ebbe az irányba mutat: statáriális bíróság, töltött fegyver, a fegyver elsülése, a proletariátus fenyegetése, az irgalmatlan halál stb. – mind a terror potenciáljának nyelvi fölédzése. Ám hogy ez a potenciál ne aktivizálódjon, ez Móra valódi célja. S e cél érdekében két irányban érvel; a proletárdiktatúrát „*istenien emberséges*”-nek nyilvánítja, márpedig egy ilyen jellemzés kötelez: aki/ami „*istenien emberséges*”, az nem foghat oktalán vérengzésbe. Másrészt a másik oldalt is figyelmezteti, s a terror elmaradását, célzatosan, két okra vezeti vissza: (1) „*Talán azért [nem sült el a statáriális bíróság töltött fegyvere], mert mindenki tudja, hogy ez a fegyver meg van töltve.*” (2) „*De a köznyugalomban szerepe van a szegedi józanságnak is, amely nem megy fejjel az elkommunizált falnak.*” Itt, úgy vélem, megint arról van szó, hogy ez a megfogalmazás nem leírás, hanem projekció; azt jelenti ki tényként, amit el akar érni. Az egyik oldal erejére s a másik oldal józanságára való hivatkozás itt az egyensúly, a „*köznyugalom*” stabilizálásának nyelvi, retorikai eszköze.

Móra azonban, egy percig se legyen félreértés, nem semleges egyensúlyozó. Preferenciája világosan kiderül a cikkből. Mindjárt a MEMENTÓ első szava nyelviileg világosan üzen a többes szám első személy használatával: „*Proletárdiktatúránk*” – írja; itt tehát a *miénkről* van szó. S az „*új világrend*” tételezése kétségkívül a lehető legradikálisabb: „*A diadalmas proletariátus nem csak fenyeget, hanem ígér is: irgalmatlan halált annak, aki moccanni mer az új világrend ellen, emberi megélhetést mindenkinek, aki beéri azal, amit a maga becsületes munkájával kereshet a más verejtekézése nélkül. A proletariátus nem vérré szomjas, hanem boldogságra, s abból mindenkinek juttat annyit, amennyi megilleti.*” Majd, később, ezt variálva: az ellenállókat a diktatúra „*arra a rettenetes sorsra fogja [...] kényszeríteni, hogy ők is ériék be annyival, amennyi embertársaiknak jut*”. Az „*új világrend*” itt megadott alapjellegzetessége kétségkívül az *egalitárius* – „nyers” – kommunizmus tételezése, példává emelése. Ezt a tételezést lehet naivnak, utópistának nevezni (az egyenlőség biztosítása, tudjuk, nem olyan egyszerű dolog), *morálisan* azonban támadhatatlan. Az a tételezés ugyanis, hogy az embert az illesse meg, s *csak* az illesse meg, amiért megdolgozik, mások „*verejtékes*” munkájának eredményeit pedig ne sajátíthassa ki a maga számára – gyakorlatilag ugyan elvethető (aminthogy el is vetik), *morálisan* azonban a tételezés hatálytalanítása nem igazolható. (E tekintetben jellemző, hogy a mások munkájának ki- és elsajátítását mindig olyan érvelés kíséri, amely *elfedi* ezt az összefüggést, más síkra helyezi a problémát, s úgy – elhomályosítva a *morálisan* elfogadhatatlant – igazolja a gyakorlatot.)

Mi készítette Mórát erre az egalitárius kommunista pozícióra? Nyilván egy mély, benső igény a *morálisan* megalapozható életre és az a korillúzió, mely egy „*új világrend*” fölépítésének lehetőségét villantotta föl a háborúban megcsömörlött emberek előtt. Érvelése arra is következtetni enged, hogy osztozott a fölvilágosodás antropológiai optimizmusában, emancipatórikus illúzióiban. „*Kinek lehet ez ellen szava ebben a nagy munkásvárosban, amelyet akik nagygyá és erőssé tettek, azok leginkább kizsákmányoltak vol-*

tak, öntudatos fizikai és öntudatlan szellemi proletárok?” – kérdezte. *„Nem lehetnek sokan, akiknek van mit siratni; akiknek van okuk veszett fogcsikorgatással felhorkanni az új rend ellen, amely elszedi tőlük a prédát.”* Ez persze alighanem a társadalmi dinamika félreértése vagy önámítás; az emberi viselkedés törvényszerűségei, ismeretes, nem az igazság elveit követik. Ha van a MEMENTÓ-nak hibája, ez a nagy tévedés az; ez az, ami – túl Móra lehetséges megítélésén – az egész kommunista kísérlet strukturális félrecsúszásába is belevilágít.

Nagy kérdés azonban, vajon csakugyan ennyire félreértette-e Móra a szociabilitás természetét, az emberi társadalomképzés működését? A cikk folytatása arra enged következtetni, hogy Móra e súlyos kérdésben sem volt teljesen naiv. Azoknak ugyanis, akiket a diktatúra – szerinte – arra fog *„kényszeríteni”*, hogy *„ők is érvék be annyival, amennyi embertársaiknak jut”*, elmondja – *„okulásul”* – a botránykővé vált lyoni esetet. S ez a példázat, mint látni fogjuk, nem pusztán a nagy francia forradalom egyik 1793-i epizódja, hanem – francia *„mezbe”* öltöztetve – szegedi helyzetelemzés.

Az *„ellenforradalom fehér zászlaját”* kitűző Lyon történetében, ha eltekintünk az elkerülendőnek deklarált végkifejlettől – rejtve, *„álnéven”* a szegedi helyzet jellemzését kapjuk. A cikkbeli Lyon valójában Szeged, a lyoniak a szegediek, a lyoniak viselkedése és pálfordulása a szegedieké. *„Lyon Párizs után az első városa volt Franciaországnak, nem szellemre, hanem területre és gazdagságra.”* Ez – Szeged. *„Dúsan megáldott a természet-től, de lélekben sivár és szegény. Az irodalom kicsibe véve, a művészetek semmibe. Egyetlen életcél a gazdagodás, az erényekből csak a hasznothajtók kultiválva. [...] Lyon mindig nagy népet mutatott fel, de nagy embereket igen ritkán. A nagy tehetségtől félték, mert nyugtalanítóknak ítélték, amely megzavarja a szabályt, a szokásoknak e szuverénjét.”* Majd, még leplezetlenebbül: *„Az ilyen várost [...] az eszmék harca nem igen háborgatja, az emberek tradíciókból élnek és véleményeiket úgy hagyják az utódaikra, mint az aranyaikat, anélkül, hogy tisztaságukat és jószágukat vizsgálgatnák. A [...] forradalmat mindaz által megtapsolták a [...] polgárok, ha csak mérsékelten is helyeselték – le a lopópó monarchiával, le az arisztokráciával! – legalább nem kell velük osztozni a gazdagságban és a hatalomban. Éljen a köztársaság, amely a felettiünk álló zsarnokságot elsöpörte!”* Ebből az – álcázott – leírásból két dolog azonnal nyilvánvaló: a viszonyok, amelyeket leír, nem vonzóak számára, s a leírásban – implicite – benne van a radikális változtatás igénye. Nem kétséges, ez a leírás világítja meg Móra igazi helyzetérzékelését, mélyebb viszonyulását.

A példázat – s a szegedi viszonyok jellemzése – azonban nem állt meg ezen a ponton; az események sorolása folytatódott. *„Párizsban a vörössapkás jakobinusok voltak az urak, Lyonban a forradalmi tűz kezdett kihűlni.”* A példázat itt is ugyanúgy dekódolható, ahogy az előbbieken: fölismerhetők a szegedi viszonyok. S a lyoni–szegedi fordulat okát is megfogalmazza. *„A lyoni vezető társadalomnak egy istene volt, a tallér – ezt megint Lamartine állítja –, s mikor ezt kezdték támadni, Lyon felhördült, s a konventben fosztogatót látott. Attól a naptól kezdve, amelyen a köztársaság a vagyonhoz nyúlt, Lyonnak nem kellett többé a köztársaság, Lyon ellenforradalmár lett.”*

Hogy ez a fordulat nem pusztán s talán nem is elsősorban a történeti Lyon eseménytörténeti epizódja, hanem – álrühában – a szegedieké, félreérthetetlenül kiderül a folytatásból. A város, mondja a cikk, *„[m]agába gyűjtötte a lappangó királypártiakat, bízott a külső segítségben, a határokon álló szár–helvét–osztrák szuronyokban, s ünnepélyes nyilatkozatban elszakadt a központi kormánytól”*. Ez bizony megint Szeged: az ide gyülekező idegének, elsősorban katonatisztek, az itt lévő francia csapatok, a közelben tartózkodó, beavatkozásra kész szerb, román hadsereg erői s nem utolsósorban a Budapesttől elsza-

kadó Szeged sajátos geopolitikai helyzete, már-már városállami önállósága jól fölismerhetők a leírásban.

E példázatba belerajtott helyzetelemzés mutatja, hogy Móra nagyon is világosan látott; érzékelte, fölismerte az események dinamikáját. Csak, mint a „köztársaság” elkötelezettje, szemben állott a fordulattal, s a maga – verbális – eszközeivel megpróbált e fordulat ellen tenni. S itt, e ponton idézte föl a lyoni véres eseményeket, az ellenforradalmi várost „megbüntető” konvent terrorját.

A büntetőakció leírása megint nagyon tanulságos. Már az indítás is világos üzenet – a szegedi „vezető társadalom”-nak: „*A forradalmi eszme [a forradalmi Franciaországnak] fontosabb volt, mint Franciaország második városa.*” Majd következik a sokkoló leírás: „*Rettenetes volt a küzdelem és irtózatossá a megtorlás.*” „*A toll borzad leírni a jeleneteket, amelyek közt e határozatot [ti. a büntetőakciót] a Párizsból kiküldött büntető bíróság végrehajtotta. A város legszebb épületeit aknákkal vették föl, a házak lebontására munkásosztásokat szerveztek. Tizenötmillióba került a rombolás, amelynek háromszázmilliónyi érték esett áldozatául. Az ágyúk döngése közt, amelyekkel a lakásokat összekartácsolták, és a romokból fölszálló porfelhők közt állították föl a Városháza omladékai előtt a nyaktilót, amely kilencven napig szakadatlanul dolgozott. Egy egész nemzedéket irtottak ki, a vér nyirkossá és bűzössé tette a teret az embermészárszék körül, a fejeket és a törzseket a Rhône-ba dobálták, s a torkolatánál lévő szigetek partjára még évek múlva is embercsontokat hánytak ki a hullámok.*”

E leírás, ismételjük meg, kétségkívül sokkoló; ez, ahogy a cikket elítélő Révész Sándor írja, „*az 1793-as lyoni vérengzés szó szerint vérbő leírása*” (Révész, 2004). A kérdés csak az, mire szolgál az a leírás? Felhívás-e a terrorra, a vérengzésre avagy – ellenkezőleg – elijesztés az ellenforradalmi párttűstől?

A MEMENTÓ figyelmes olvasója előtt nem lehet kétséges, hogy Móra itt nem terrorra hív föl, nem vérengzésre szólít föl. Ellenkezőleg. A lyoni vérengzést „rettenetes”-nek, „irtózatossá”-nak minősíti, olyannak, amelyet „*a toll borzad leírni*”. A vérengzés lehetősége pedig benne volt a levegőben – ezt az elkövetkező események (jobbról és balról egyaránt) igazolják; ezt Móra jól érzékelte. S a sokkoló leírás célja az elrettentés, a terror kiprovokálásának megakadályozása. A cikk – külön bekezdést alkotó, egymondatos – zárata kétségtelenné is teszi ezt a szándékot, nyomatékot adva a kérdésnek: „*...Lehet-e képzelni olyan őrrületet és gonosztévőt, aki Szegedből magyar Lyont akarna csinálni?*”

5

Móra utóbb, nyilvánosan, többször is szólott a MEMENTÓ-ról. Előbb, 1919. április 10-én az ELLENFORRADALMASDI SZEGEDEN című vezércikkében, majd május 8-án SZEMÉLYES KÉRDÉSBEN című cikkében – mindkettő a Szegedi Naplóban jelent meg. Utóbb még vallott erről, szűk körben, az ellene indított szabadkőműves fegyelmi eljárás során is – ennek részleteit azonban nem ismerjük. Mindkét cikkéből kiderül, ő maga figyelmeztetésnek szánta a MEMENTÓ-t; ezt mindkét alkalommal explicit formában is kimondja. Önértékelését e vonatkozásban a MEMENTÓ előbbieken adott elemzése teljes mértékben igazolja. A két utóbb írott cikk persze nem mindenben fedi egymást. Az április 10-i írás még nyíltan az ellenforradalom ellen foglal állást, május 8-án viszont – a radikálisan megváltozott helyzetben – immár inkább azt a látszatot kelti, mintha ő a MEMENTÓ írásakor voltaképpen *semleges* lett volna, s csak a városért aggódott. (Ez utóbbi öninterpretáció így nyilvánvalóan már nem teljesen helytálló; már benne van némi

kényszerű magamentség is. Rosszindulatúan fogalmazva: mosakodik; elhallgat s túlhangsúlyoz.)

Megválaszolandó kérdés azonban, miért, milyen inspirációk alapján írta meg a MEMENTÓ-t. Az általánosított okot az április 10-i cikkben ő maga így jelölte meg: „*Aki olvasni tud, az cikkünkben nem olvashatott ki mást most sem, mint a vérengzéstől való iszonyt, és mindenk fölött undort azok ellen, akik oktalanságukkal vagy eszeveszetséjükkel a bosszú démonát provokáltak.*” Azaz valami közelebről meg nem nevezett veszélyérzékelés motíválta. Ám, indoklását olvasva, újabb kérdés merül föl: miből következtetett arra, hogy ilyen veszély van, s elrettentő, preventív cikket kell írnia?

A szabaddkőműves fegyelmi ítéletből (1919. augusztus 6.) tudjuk, hogy „a főtárgyaláson” erre is fény derült: a „*vádolt m. tv. [mester testvér – azaz Móra] Zadravetz páterrel folytatott beszélgetés után saját lelkiismereti szavának engedett, mikor hite és gondolkodása alapján egy elő nem készített és feltétlen vérfürdőbe fülő ellenforradalom kitörését akarta és akadályozta meg inkriminált cikkének megírásával*” (idézi Péter, 1984. 280.). Azaz Móra a MEMENTÓ megírása előtt, egy Zadravetz Istvánnal folytatott beszélgetés során jutott arra a belátásra, hogy Szegeden ellenforradalom készül. S Móra és Zadravetz találkozását a ferences rendház HISTORIA DOMUS-a teljes mértékben igazolja. A március 31-i bejegyzés első bekezdése ez: „*Móra Ferencz, a kultúrpalota igazgatója megjelent ma P. Quardiánnál [azaz: Zadravetznél], s kijelentette, hogy a forradalmi végrehajtó bizottság határozata alapján egy bizottság fog megjelenni kolostorban, s az értékes, illetőleg műértékkel bíró dolgokat leltározni fogja. – P. Quardiánnak roppant fáj kedvenc múzeumának esetleges elcommunizálása.*” (Csongrád megyei Levéltár XII. 4. b. 7. HISTORIA DOMUS 1828–1920. 706.)

A MEMENTÓ e részleteiben ismeretlen beszélgetés után, másnap, április 1-jén jelent meg.

6

A múltat mai klisékben interpretálók számára ez az összefüggés talán meglepő, sőt már-már hihetetlen. A forradalmak szegedi történetét részleteiben is ismerők számára azonban egyáltalán nem váratlan fejlemény, inkább természetes. A mozgásba jött társadalom váratlan személyi kombinációkat hozott létre; olyanok kerültek egymás mellé, s lettek egy-egy pillanatra alkalmi együttműködők, akiktől – előítéleteink szerint – egész mást várnánk. Május 8-a (a kommün szegedi bukása) előtt a később az ellenforradalmi hadsereg toborzópapjává lett Zadravetz mozgása is lényegesen bonyolultabb volt, mint utólag gondolnánk. S ez természetes is. Az ellenforradalmár is a forradalom szereplője; mozgását – egyszerre készítve igazodásra és ellenállásra – a forradalom határozza meg.

Zadravetz valóságos mozgását megvilágítja a forradalmak szegedi történetének másik írószereplőjével, Juhász Gyulával való kapcsolata. Ez a nem kevésbé sajátos ismeretség is még a forradalmak előtről datálódik. Juhász Gyula ugyanis, újságíróként, 1918. szeptember elején ellátogatott az alsóvárosi templomba, s látogatásáról szeptember 6-án tudósítást írt a *Délmagyarország*ba (A MÁTYÁS TEMPLOM KINCSEI). Cikkéből, amely a templom muzeális értékeiről számol be, kiderül, hogy a „*műemlék templomban a költő kalauza Zadravetz István (1884–1965) házfőnök*” volt (JGYÖM 6:574.; Grezsa Ferenc jegyzete). Utóbb, már a forradalom idején, 1918. december 22-én az újszegedi Vakok Intézetében karácsonyi ünnepélyt rendeztek, amelyen – a tervek szerint – elő-

adták volna Juhász Gyula ez alkalomra írott versét (KARÁCSONYI ÜDVÖZLET A VILÁGTALANOKNAK, későbbi címén: BETLEHEMI ÜZENET A VAKOKNAK). „A költő – mint monográfusa, Péter László írja – *át is ment a Tisza túlsó oldalára, a szerbek által már nov. 25-e óta megszállott Újszegedre, s részt vett az ünnepségen Zadravetz Istvánnal együtt.*” (Péter, 1965. 95.) S hogy ez a kapcsolat nem volt teljesen „ártatlan”, politikailag indifferens, jelzi, hogy a *Tűz* című lap 1919. január 23-i számába Juhász cikket írt PÁTER ZADRAVECZ A VILÁG ÉS A PAPSÁG DOLGAIRÓL címmel. E cikk – Grezsa Ferenc adta – sűrítménye pedig, nagyon jellemzően, ez: „*A forradalmat a páter szükségesnek és igazságosnak tartja, és Juhász elhiszi neki, hogy a demokrácia híve, mint Sieyès abbé vagy Martinovics apát.*” (JGYÖM 6:592.) Ám jellemző, hogy Grezsa szükségesnek érezte a költő mentegetését is: „*Juhász nem ismerhette föl Zadraveczben a későbbi szélsőséges ellenforradalmárt.*” (JGYÖM 6:592.) Eldönthetetlen kérdés persze, hogy ekkor a költő volt-e jóhiszeműen naiv, vagy Zadravetz „igazodott” jól az új helyzethez. Utólag, visszatekintve, azt mondhatjuk: valószínűleg mindkettővel számolni kell.

Erre enged legalábbis következtetni a kapcsolat következő állomása. 1919. március 6-án ugyan Juhász újabb, Zadravetzet is érintő cikket írt a *Délmagyarország*ba, Az IGAZ PAPSÁG HAMIS TÜKRE címmel. E cikk a *Szegedi Katolikus Tudósító* megindulása alkalmából íródott. „*Én nemcsak szabadgondolkodó, de keresztény és magyar vagyok*” – szögezte le itt önmagáról a költő. S e szemlemben írva, az új lap deklarált politikamentességét helyezte; méltatta „*Zadravetz írását a katolikus autonómiáról*” (Péter, 1965. 139.) – ám ugyanakkor bírálta a *Tudósító* szerkesztőjének, Krämer Tamásnak vallásoktatással kapcsolatos célzásait. S ma már tudjuk, Zadravetznek ez az újabb, a hitéletet elismerő, de az egyház politikai szerepvállalását nehezményező Juhász-cikk már nem tetszett. Péter László derítette ki, hogy Zadravetz kivágta Juhász cikkét a *Délmagyarországból*, s méltatlankodó kommentárral ellátva beragasztotta azt a ferences rendháznaplóba. E kommentárban a házfőnök saját cikkéről azt írja, hogy annak „*célja a katolikus érdeklődést felszínen tartani s a forradalom mindent (esetleg a közeljövőben a szentélyt is) megrázó orkánján keresztül kalauzolni a lelkeket*” (idézi Péter, 1965. 140.). Bejegyzése, nem kétséges, már a forradalommal való szembefordulásának egyik első manifeszt, de a nyilvánosság elől még rejtőzködő megnyilatkozása.

Mindebből szempontunkból két mozzanat látszik fontosnak: az érintkezés ténye s a tagadhatatlan eszmei divergencia. Ám az sem hagyható figyelmen kívül, hogy Zadravetzről szólva a harcos intranzigencia ekkor még nem állapítható meg. Ekkor még inkább igazodott, semmint tiltakozott.

Az igazán radikalizáló, „ellenforradalmárrá” változtató mozzanatnak minden valószínűség szerint csak a március 14-i szegedi s a március 21-i budapesti események tekinthetők.

7

Hogy Móra és Zadravetz március 31-i találkozásán a leltározási terven túl mi hangzott el – egyelőre nem lehet megmondani. De Móra – szabadkőművesek előtt tett – vallomását egy másik oldalról, közvetve, igazolja Tonelli Sándor forradalomtörténete (Tonelli, 1923. 1–58.). Tonelli ugyanis, számba véve az „*ellenforradalmi jellegű*” kezdeményezéseket, több irányzatról is hírt ad – köztük a Zadravetz irányította alsóvárosi szervezkedésről. A Tonelli által másodikként jellemzett „*ellenforradalmi irányzat a polgárságot akarta megszervezni és a polgárság megszervezett erejével akarta volna – természetesen a franciák legalábbis jóakarátú semlegessége mellett – a vörös uralmat leverni. Ilyen természetű*

mozgalom, egyidejűleg több is indult meg, de közülük csak az ABC néven ismert Antiboldsevista Comité emelkedett jelentőségre és tudott sikert felmutatni. A többi hasonló mozgalmak vagy ebbe olvadtak bele, vagy pedig nyomtalanul elvesztek, mint a víz a homokban”. „Az egyik mozgalom, amelynek Zadravec István ferencendi házfőnök volt a mozgatója, a katolikus autonómia örve alatt akarta megszervezni a polgárságot. Ez a szervezkedés nem jutott túl a megbeszélések stádiumán. Az alsóvárosi magyarok szívesen meghallgatták Zadravec beszédeit; cselekvésre bírni azonban őket egy esetben sem lehetett.” (Tonelli, 1923. 53–54.)

Zadravetz a Móra iránti bizalomból vagy – ellenkezőleg – „figyelmeztetésként” erről az alsóvárosi félpolgári, félpaszti kezdeményezésről beszélhetett az őt fölkereső írónak. S Móra ezt a kezdeményt tekinthette olyannak, amely ha nyíltan színre lép, tragédiához vezet.

8

A történet azonban itt nem ért véget. A MEMENTÓ megjelenése után, április első felében Móra még legalább egyszer vagy kétszer megfordult a ferences rendházban, Zadravetzrel tárgyalva.

Az „első” látogatásról a *Szegedi Új Nemzedék* Móra ellen írott, őt lejáratni akaró, közel tíz évvel későbbi, 1928. április 8-i cikkéből (TALLÓZÁS EGY VENDÉGKÖNYVBEN) tudunk. E cikk, meg nem nevezett forrás alapján, azt írja, hogy „1919. április 5-ikén érdekes látogatója volt a házfőnöknek. A látogató senki más nem volt, mint Móra Ferenc”. „A házfőnök nagyon szívesen fogadta az író, s barátságos beszélgetés indult meg közöttük. Diskurzus közben, fürge átmenettel Móra kijelentette az ámuló páternek, hogy hivatalos megbízatása van az alsóvárosi műkincsek leltározására. Zadravec házfőnököt nagyon meglepte ez a kijelentés s megmondotta Mórának, hogy a műkincseket a csócselék elől rejtette el, de hajlandó azt Mórának megmutatni, azonban szigorúan tiltakozik azoknak az elszállítása ellen. Úgy látszik azonban, hogy a Somogyi-könyvtár őre nem volt akkor nyomban kíváncsi a templom régiségeire, mert ajánlotta magát azzal, hogy most csak mint privát látogató érdeklődött a házfőnöknel, a napokban azonban hivatalosan jelenik meg ebben az ügyben az alsóvárosi zárdában.” „Érthető, hogy ez az ígélet nem érintette kellemesen Zadravec házfőnököt.”

Hiteles-e ez a leírás? – nem lehet pontosan megítélni. Elvileg többféle válasz is adható. Nem lehetetlen, hogy az újságíró, élőszavas forrás alapján, nem jól adja meg az időpontot, s ez a látogatás voltaképpen azonos a HISTORIA DOMUS-ból már ismert március 1-jeivel. Ha így van, ez az a beszélgetés, amely kiváltotta a MEMENTÓ megírását. (Magam úgy vélem, erről van szó.) Ha azonban az időpont hiteles, s itt Móra egy újabb látogatása dokumentálódik, akkor a leírás hamis: tendenciózus és hiányos. A leltározásról pl. Zadravetz már március 31-én tudott; ez nem érthette meglepetésként – április 5-én. S a MEMENTÓ megjelenése után pár nappal elképzelhetetlen, hogy ne esett volna szó közöttük a cikkről. Sőt, ha ilyen találkozás volt április 5-én, az is valószínű, hogy ekkor Móra nem egyszerűen udvariassági látogatást tett, hanem Zadravetzet szondázta: cikke hatását mérte le. S végül, ha Zadravetz április 5-én csakugyan „nagyon szívesen fogadta az író”, s beszélgetésük „barátságos” volt, akkor a Zadravetzről, mint int-ranzigens ellenforradalmárról élő kép akkor még legföljebb visszavetített mítosz.

Magam, ismétlem, úgy vélem, hogy április 5-i Móra-látogatás nem volt; amit – lejárató hangszerelésben – az újságíró rögzít, az március 31-én történt meg.

Akarmelyik verziót fogadjuk is el azonban, tény: Móra és Zadravetz április 8-án csakugyan újra találkozott. Ezt már a *Szegedi Új Nemzedék* által hivatkozott kolostori vendégkönyvi bejegyzés is, a látogatásról fölvett hivatalos jegyzőkönyvek is egybehangzó-

an tanúsítják. (Utóbbiak ma a szegedi múzeum irodalomtörténeti gyűjteményében vannak; megfogalmazzuk és leírjuk Móra volt, aláírói pedig Móra, Joachim Ferenc, Csányi Mátyás – s maga Zadravetz. Hitelességükhöz kétség nem férhet.)

A *Szegedi Új Nemzedék* cikke Móra ellen van kihegyezve, lejárátását célozza. Azon túl azonban, hogy a Móra vezette műkincsfölmérő bizottság megtekintette a műkincseket és a könyvtárt, s erről jegyzőkönyvet készítettek, semmi dehonesztálót nem tud fölhozni ellene. Sőt, szándékolt hangnemének némileg ellentmondva, azt is elárulja, hogy „a jegyzőkönyv aláírása után a megjelent bizottság tagjai ahhoz is kedvet éreztek, hogy nevüket a vendégkönyvbe beírják”. Márpedig egy ilyen vendégkönyvi bejegyzés aligha a ridegen hivatalos vagy pláne ellenséges jelenlét jele.

Maguk az egyidejűleg fölvetett jegyzőkönyvek több mindenről tanúskodnak. Mindekelőtt kiderül, hogy a Móra vezette bizottság, amelynek tagjai rajta kívül a zenész Csányi Mátyás és a festő Joachim Ferenc voltak, a 639/1919. sz. népbiztosi rendelet alapján járt el. Munkáját a bizottság meglehetősen szőrmentén végezte, lényegében a *status quót* hagyta jóvá, erősítette meg. Ennek az eljárásnak eklatáns példája a könyvtár fölmérése, ami – a jegyzőkönyv szerint – a következőképpen zajlott le: „Zadravetz István dr. házfőnöknek bejelentvén, hogy a fenti rendeletben [ti. a 639/1919. számúban] adott utasításunkhoz képest a rend birtokában levő ősnymtatványokat, régi kéziratokat és könyveket leltározni óhajtjuk, a házfőnök kijelentette, hogy föladatunk teljesítése elé nem gördít akadályt, azonban a könyvtár annyira rendezetlen állapotban van – amint ő azt átvette –, hogy katalógizálása huzamosabb munka nélkül szinte lehetetlen. A könyvtár állományát megtekintvén, a házfőnök úr véleményét igazoltnak találtuk, azért további intézkedésig a leltározásba bele se fogtunk.”

A másik jegyzőkönyv, amely a műkincseket leltározza, hasonló jellegű. Ugyanazon rendelet alapján készült ez is, mint az előbbi, a procedurális rész is hasonló, eredménye pedig alig több, mint az előbbié. Amit megállapít, az csak ennyi: „a zárda múzeumába bebocsáttatván, ott a következő műkincseket találtuk:

1. Aranyozott ezüstkehely a XIV–XV. századból
2. U.a. a XVI. századból, nodusán hat angyalféj
3. Renaissance stílusú kehely a XV. sz-ból
4. Gót stílusú kehely a XVI. sz-ból
5. Rokokó-kehely a XVIII. sz-ból
6. Arannyal átszótt miseruha a XV. sz-ból (Szt. István felajánlja országát Máriának)
7. Vörös selyem brokát miseruha a XV. sz-ból (csúcsíves fölkehében szentek hímzett képeivel)
8. Miseruha 1779-ből (Mária Terézia-ornátus)
9. [...] tartó tálak a XVIII. sz-ból
10. U.a. Ludányi-kazula 1753.
11. Iac. Marchio széke”

A kilencedik tétel, minden megjegyzés vagy magyarázat nélkül, ki van húzva, s a nyelvi megformálás is, a szűkszavúság is meglehetősen gyors és fölszínes munkára vall.

A műkincseket számba vevő jegyzőkönyvhöz csatolva, függelékszerűen van egy jóval későbbi, ceruzával írott jegyzet is ugyancsak Móra kézírásával. Ezt az utólagos, pro domo följegyzést Móra a forradalmak alatti szereplését dokumentálni igyekvő magángyűjteménye összeállításakor készítette – önmagának és az utókornak. Ennek szövege ez: „Jelentést tettem Dettrének, hogy a műkincseket Zadravetz muzeális kezelésben részesíti, az elrekvirálásnak semmi értelme nem volna. A jelentést a Szegedi Naplóban is közöltem. A könyvtárnál tapasztalt hihetetlen rendetlenségről nem szóltam. Azt hiszem, felét már ellopták, a másik fele tönkre fog menni. L. 16. sz.!” (A 16. számú iratra való hivatkozás az előző jegyző-

könyvre vonatkozik, Móra ugyanis azt a maga rendszerébe XXIV. 16. szám alatt illesztette be; a pro domóval ellátott jegyzőkönyv lett a XXIV. 14. jelzetű.)

Valószínű, hogy volt egy harmadik jegyzőkönyv is. Erre enged következtetni legálábbis az, hogy az egymással összefüggő, 16. és 14. számú irat közül a sorba beletartozó 15. számú hiányzik, s a *Szegedi Új Nemzedék* is – bár homályosan fogalmazva – „*hármas jegyzőkönyv*”-ről beszél. Ez a valószínűsíthető harmadik dokumentum azonban, ha egyáltalán volt, lappang vagy megsemmisült – ahogy Móra egész dokumentációja is szétszóródott.

9

Móraék alsóvárosi látogatásáról április 10-én jelent meg híradás a *Szegedi Naplóban* (AZ ALSÓVÁROSI BARÁTOK MŰKINCSEINEK LETÁROZÁSA). A kis írásra, amely valószínűleg szintén Móra tolla alól került ki, nemcsak Móra hivatkozik, főlemlegeti (s részben idézi) a *Szegedi Új Nemzedék* „leleplező” cikke is. Hosszú ideig mindenki, aki erről az epizódról bármily röviden írt is, lényegében e cikk alapján tette. A jegyzőkönyvek ismeretében azonban jelentősége immár sokat csökkent; legfőbb hozadékanak alighanem az tekinthető, hogy igazolja: a bizottság s maga Móra is felelősen járt el, nem uszított a ferencesek tulajdonlása ellen, nem követelt „elrekvirálást”. (Ez persze Móra egyéniségének ismeretében természetes; ha nem lenne a *Szegedi Új Nemzedék* „leleplező” cikke, említeni sem kellene.)

A látogatásnak azonban a műkincseletározás aligha az egyetlen s főleg nem a legfontosabb eredménye volt. Móra és Zadravetz találkozásán, minden jel szerint, megint egyéb dolgokról is szó esett. Móra ugyanis ugyanaznap, amikor AZ ALSÓVÁROSI BARÁTOK MŰKINCSEINEK LETÁROZÁSÁ-ról beszámolt a *Naplóban*, újabb, Zadravetzcel összefüggésbe hozható nagy cikket is publikált, ELLENFORRADALMASDI SZEGEDEN címmel. E cikk, úgy vélem, a Zadravetzcel folytatott újabb beszélgetésre való nyilvános reflexió. Nem lehet ugyanis véletlen, hogy ekkor és itt reagál nyilvánosan a MEMENTÓ fogadtatására: „*Nemrégiben a Szegedi Naplóban MEMENTÓ címen vezércikk jelent meg, amely azzal a kérdéssel végződik: van-e olyan örült vagy gonosztevő Szegeden, aki a vörös terrort akarná kiprovokálni a szegény város szenvedéseinek befejezéséül. Hallottunk akkor róla, hogy értelmetlen emberek a cikket, melyet mi a helyzet ismeretében szívünknek Szegedet féltő reszketésével írtunk, félremagyarázták, és úgy ijesztgették egymást vele, mint vérengzésre való felhívással.*” Ez a „föltevés” azonban, mondja Móra, „[a]nnyira ostoba és célzatos volt”, hogy fölöslegesnek látszott cáfolni. „*Aki olvasni tud, az cikkeinkből nem olvashatott ki mást most sem, mint a vérengzéstől való iszonyt, és mindenek fölött undort azok ellen, akik oktalanságukkal vagy eszeveszettségükkel a bosszú démonát provokálták.* Ma igazolódott, hogy cikkünk indokolt volt, és aggodalmunk nem volt hiábavaló: Szegeden igenis vannak ellenforradalmi tünetek. [...] Észretéríthetetlen emberek, akik vakon járnak a világban, és fejjel mennek a falnak, hamis ürügyek alatt föl akarták robbantani az új rend expresszvonatát Szegeden, nyilván abban a hitben, hogy ha itt sikerül az ő puccsuk, akkor Magyarország, sőt Bajorország és Oroszország is egyszerre visszahelyezi a trónra a militarizmust, klerikalizmust és kapitalizmust.”

Hogy itt Zadravetzre (is) reflektál a cikk, arról nemcsak a MEMENTÓ szóba hozása árulkodik, de az is, hogy a megemlített ellenforradalmi vágyképek egyike a „*klerikalizmus*”. S tételesen is kimondja: „*A proletárdiktatúrával nem lehet játszani, se a vallás ürügye alatt, amelyet senki se bánt, se az idegen szuronyok védelme alatt, amelyek nem lesznek itt mindig [...].*” Aki a szegedi pszichét ismeri, az tudja, hogy ebből a városból nem lehet

magyar Vendéet csinálni, *de mi azt akarjuk, hogy ne lehessen ennek még a látszatát se előidézni.*”

E gondolatmenet meg nem nevezett, szándékosan elhallgatott elsődleges címzettje, úgy vélem, nem lehet más, mint Zadravetz István. Móra, nevének említése nélkül, de számára érthetően, elsősorban neki üzent: őt próbálta meggyőzni – félelmeket osztatva s ugyanakkor erőt mutatva.

10

A forradalmak szegedi külön történetében 1919. május 7-e jelentős dátum – jelentős Móra és Zadravetz külön történetében is. Ekkor, délelőtt tíz órától, a városháza közgyűlési termében zajlott le a szegedi magyar tanárok, tanítók és óvónők nemzeti szövetségének nagygyűlése. A gyűlésen, amelyen újságíróként jelen volt Juhász Gyula is, a főszónok, Lippay György után Zadravetz István is fölszólalt. Ahogy Péter László írja, itt hirdette meg először a „keresztény és nemzeti eszméket”, amelyek egy negyedszázadra az uralkodó ideológia konstitutív elemei lettek. Igaz, ekkor még – a korhangulatra jellemzően – Zadravetz is a közelmúlt vívmányainak megőrzéséről beszélt. Am a *Délmagyarország* tudósítása szerint beszédében annak is hangot adott, hogy: „Magyar szocializmust, nemzeti szocializmust akarunk.” Szavainak értelmezéséhez meg írt figyelembe venni első kommentálójának, Péter Lászlónak véleményét: „Nem állítom, hogy Zadravetz »nemzeti szocializmusa« azonos a későbbi náciizmussal, de hogy valami nagyon hasonló, az már itteni szavaiból is kiderül.” Majd leszögezi: a Horthy-éra „ideológiai alapjait itt a szegedi pedagógusok gyűlésén elmondott szavakban találhatjuk meg” (Péter, 1965. 169.).

A nagygyűlés szomorú, de mélyen szimptomatikus eseménye volt, hogy a jelen nem lévő, de megrágalmazott Hollós József főorvost megvédő Juhász Gyulát tetteleg bántalmazták, és kidobták a teremből. Móra pedig a helyzetet fölmérve, de aligha teljesen függetlenül a délelőtti nagygyűlés eseményeitől, még aznap megírta főszerkesztői lemondását és SZEMÉLYES KÉRDÉSBEN című, olvasóitól búcsúzkodó (s szereplését magyarázó) cikkét. A lemondását bejelentő levelét is, búcsúzkodó cikkét is a másnapi, 8-i *Szegedi Napló* közölte. A SZEMÉLYES KÉRDÉSBEN már a vesztes közszereplő írása, s mint ilyennek sok és sokféle tanulsága van. Itt és most csak azt érdemes föllemegetni, hogy Móra, újra magyarázva a MEMENTÓ-t, egyebek közt leírja: „Minden félreértés elkerülése végett ki kell jelentenem, hogy azt a fatális cikket a magam jószántából írtam, minden kényszerítés nélkül, s ha jóbarátaim értelmetlensége folytán része volt annak a cikknek abban, hogy az ellenforradalom már a proletárdiktatúra virágjában nem tört ki, akkor örülök neki, hogy ezt a cikket megírtam. Mert ha az ellenforradalom akkor tör ki, Szegedet az isten se mentette volna meg a legszörnyűbb tragédiától.”

Magatartását magyarázva pedig kimondja: „ez a politikai végrendeletem ma, amikor elhagyom a szegedi közéleti szereplés színterét, amelyen eddig is igyekeztem mentül kisebb helyen elférni”. Szimbolikus, hogy Móra (és Juhász Gyula) forradalmak alatti szerepvállalása ezzel lezárult, az ellenforradalmi „nemzeti hadsereg” toborzópapjának, majd tábori püspökének, Zadravetz Istvánnak politikai karrierje pedig elkezdődött.

Irodalom

- JGYÖM: JUHÁSZ GYULA ÖSSZES MŰVEI 6. köt. Cikkek, 1918–1922. Sajtó alá rend. Grezsa Ferenc. [Kritikai kiadás.] Bp., 1969.
- Kelemen Béla, 1923: ADATOK A SZEGEDI ELLENFORRADALOM ÉS A SZEGEDI KORMÁNY TÖRTÉNETÉHEZ 1919. Szeged.
- Nyerges András, 2004a: SZELÍD DESTRUKTÍV JOBBOLDALI PRIUSZA. *Magyar Hírlap*, február 7–8.
- Nyerges András, 2004b: NEM CSODÁLKOZTAM MÓRA „JOBBOLDALI PRIUSZÁN”. *Magyar Hírlap*, február 19. 16.
- Péter László, 1965: JUHÁSZ GYULA A FORRADALMAKBAN. Bp.
- Péter László, 1984: A SZABADKÖMŰVÉSSÉG SZEGEDEN 1870–1950. In: A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE 1980–81/1. köt. Szeged. 263–283.
- Révész Sándor, 2004: A MEMENTÓBAN OLVASHATJUK. *Magyar Hírlap*, február 16. 16.
- Tonelli Sándor, 1923: A SZEGEDI FORRADALMI MOZGALMAK. In: Kelemen, 1923. 1–58.
- Vajda László, 1962: MÓRA FERENC ÚTJA 1917–1919. Szeged. Klny. A SZEGEDI PEDAGÓGIAI FŐISKOLA ÉVKÖNYVÉ-ből, 77–128.

Kovács András Ferenc

KAVAFISZ-ÁTIRATOK

Lépcsőházakban

Éppen lefelé jöttem a rossz hírű lépcsőházban,
amikor átléptél a küszöbön. S egy röpké pillanatra
megláttam ismeretlen arcodat, és te is észrevettél engem.
Aztán visszahúzódtam, elrejtőztem a tekinteted elől, és te,
te pedig gyorsan továbbsiettél, s titokban tartva arcodat
eltűntél, befordultál a félhomályba, a rossz hírű ház belsejébe,
hol éppúgy, mint én, már te sem találsz, s nem is kaphatsz gyönyört.

Olyan szerelmet, amilyent te akartál, nyújthattam volna én neked;
olyan szerelmet, amilyent én akartam (elég beszédes volt számomra
ernyedt nézésed, fáradt, megviselt szemed) te még adhattál volna énnekem.
A testünk tudta, és kereste máris az egyik a másikat:
a vérünk, bőrünk is fölfőgta, és megértett bennünket.

Csak mi bujkáltunk egymás elől, a fölzavart, közös vágy, az érzelem dacára.

1904. február